NOTÍCIA D'UNES *EXCLAMACIONS SOBRE LA PASSIÓ DE CRIST* (BC, MS. 473) I LA SEVA RELACIÓ AMB L'*ARBOR* D'UBERTÍ DE CASALE

NOTES ON *EXCLAMACIONS SOBRE LA PASSIÓ DE CRIST* (BC, MS. 473) AND ITS RELATION TO *ARBOR* BY UBERTINO DA CASALE

Lluís Cabré
lluis.cabre@uab.cat
Montserrat Ferrer
fripoll@uji.es
Universitat Autònoma de Barcelona

Resum: En aquest treball es publiquen unes inèdites *Exclamacions sobre la Passió de Crist* procedents del manuscrit 473 de la Biblioteca de Catalunya, probablement confegit a Sant Jeroni de la Murtra a finals del segle xv. Les *Exclamacions* es relacionen literalment amb un text català ja conegut, inclòs a la *Vita Christi* d'Eximenis i al manuscrit 451 de la Biblioteca de Catalunya, i al seu torn inspirat en l'*Arbor vitae crucifixae Jesu* d'Ubertí de Casale i en les *Meditationes vitae Christi*. Sembla que les *Exclamacions* són en substància una amplificació retòrica d'aquest text català, que transmetia ja un esquema de contemplació basat en les parts del cos de Crist en braços de la Verge. Les *Exclamacions*, en canvi, aprofiten aquest esquema al llarg de la Passió, hi afegeixen altres motius i una llarga secció sobre les set paraules de Crist a la creu.

Paraules clau: Passió de Crist, Ubertí de Casale, espiritualitat cristiana medieval, Sant Jeroni de la Murtra.

Abstract: The purpose of this article is to publish the hitherto unpublished *Exclamacions sobre la Passió de Crist* included in the manuscript 473 at Biblioteca de Catalunya, which is likely to have been produced at Sant Jeroni de la Murtra at the end of the fifteenth century. The *Exclamacions* are related *verbatim* to an already known Catalan text, included in Eiximenis's *Vita Christi* and in the manuscript 451 at Biblioteca de Catalunya, which was in turn modelled on Ubertino da Casale's *Arbor vitae crucifixae Jesu* as well as on *Meditationes vitae Christi*. The *Exclamacions* contain a rhetorical amplification of this Catalan text, which transmitted a scheme of contemplation based on the parts of Christ's body in his mother's arms. Although this scheme is largely followed in the *Exclamacions*, other motifs are also introduced in the text together with a long section on the seven words uttered by Christ on the cross.

Key words: Christ's Passion, Ubertino da Casale, medieval Christian spirituality, Sant Jeroni de la Murtra.

LLUÍS CABRÉ & MONTSERRAT FERRER

NOTÍCIA D'UNES *EXCLAMACIONS SOBRE LA PASSIÓ DE CRIST* (BC, MS. 473) I LA SEVA RELACIÓ AMB L'*ARBOR* D'UBERTÍ DE CASALE*

Martí de Barcelona in memoriam

Des de la seva fundació el 1907, la *Revista de Estudios Franciscanos* (després *Estudios Franciscanos*, *Estudis Franciscans* i novament *Estudios Franciscanos*) va donar lloc preeminent a la investigació sobre el franciscanisme en l'època medieval, sovint amb un rigor acadèmic encara avui admirable i amb una especial atenció a la tradició de textos en català antic. Obra de frares caputxins, són molt coneguts els estudis i les primeres edicions a «Els Nostres Clàssics» de textos de Francesc Eiximenis o de Joan de Gal·les. En canvi no ho són prou, posem per cas, l'edició de dos sermons de l'infant Pere d'Aragó (Ambrosio de Saldes 1910: 165-173) o, més recentment, la del compendi català del *Lignum vitae* de sant Bonaventura (Rebull 1978).[1] La persecució religiosa primer i després les conseqüències de la guerra van interrompre aquesta trajectòria tan prometedora per al coneixement de les lletres medievals a la Corona d'Aragó. Basti recordar la figura del caputxí Martí de Barcelona (Jaume Bogunyà i Casanovas), format

(*) Aquesta nota pertany al projecte FFI2008-05556-C03-02 (Universitat Autònoma de Barcelona) finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación.

1. Sobre la figura de l'infant Pere, vegeu ara Beauchamp (2005). Per a les traduccions esmentades en aquest treball, vegeu en general el *Cens de Traduccions al Català Medieval fins a 1500* (TCM), edició de L. Cabré i M. Ferrer, ara consultable al web <http://translatdb.narpan.net>.

a Lovaina i un dels millors coneixedors de l'obra eiximeniana, mort el desembre de 1936 (Serra 2009: 459-460, 587-595). Devem a Albert Hauf bona part de l'esforç per retornar a aquesta tradició el lloc que havia tingut.

En aquesta nota ens limitem a difondre un text inèdit (i bastant desconegut, pel que en sabem) que entronca amb la tradició de l'*Arbor vitae crucifixae Jesu* d'Ubertí de Casale i les *Meditationes vitae Christi* atribuïdes a sant Bonaventura. Albert Hauf, precisament, ha estudiat aquesta tradició repetidament, a propòsit de la *Vita Christi* d'Eiximenis (Hauf 1990), per delimitar-ne la influència en la *Contemplació de la santa Quarantena* del menoret Joan Eiximeno (Hauf 1986), i en editar una *Contemplació de la Passió* del segle xvi a l'enyorada Biblioteca Escriny (Hauf 1982). Sense aquests estudis no hauríem parat atenció al text que ara posem a disposició dels estudiosos de la literatura espiritual.

Aquestes anònimes *Exclamacions sobre la Passió de Crist* es troben al manuscrit 473 de la Biblioteca de Catalunya (ff. 94v-98v), adquirit el 1916 procedent de la Biblioteca Dalmases (vegeu-ne la descripció a l'actual Catàleg de Sala i a Duran 1998: 192-193).[2] El còdex està format per tres unitats: 1. El compendi en català del *Lignum vitae* de sant Bonaventura (ff. 1-6; editat per Rebull 1978). 2. Les *Revelacions d'Àngela de Foligno*, seguides de les *Exclamacions* (ff. 7-99; les *Revelacions* són inèdites en aquesta versió, però Vives 1965: 188-201 n'ha editat una altra). 3. L'*Escala de contemplació* d'Antoni Canals (ff. 100-174; editada per Roig Gironella 1975; per a les fonts, Hauf 1997). D'acord amb els colofons parcials, la primera obra fou copiada al monestir de Sant Jeroni de la Murtra el 1491 (f. 6r); les *Revelacions*, al mateix lloc el 1489, per mà de fra Joan Genover, bé que, per «infirmitat» d'aquest, el trasllat fou acabat per un altre frare (el nom del qual ha estat raspat), hostaler del monestir quan n'era prior Benet Santjoan (f. 94r). La unitat 1 està copiada sense columnes. La unitat 2, a doble columna, conserva una foliació pròpia en romans (fins al f. 90) prèvia al recull, i està ben delimitada: el primer foli (7) i l'últim (99) resten en blanc. La unitat 3 fou escrita per una altra mà, en una gòtica més formal, menys cursiva, a ratlla tirada al llarg de la caixa, i no té colofó. El paper de tot el volum és de la mateixa qualitat, i també relliga el conjunt una paginació medieval contínua de cap a cap (no anotada en els catàlegs citats). Tornarem sobre aquests detalls de valor històric al final.

2. La rúbrica inicial («Exclamació al Salvador e Senyor Nostre stant ligat en lo càrcer»), corresponent a la primera «exclamació», amaga el contingut de l'opuscle.

D'aquesta descripció mínima es dedueix amb seguretat que les *Exclamacions* foren copiades poc després que les *Revelacions*: la mà i la impaginació no canvien; es perden només les caplletres i el color; el copista va aprofitar els folis en blanc que quedaven al final de l'últim plec de les *Revelacions*. Les *Exclamacions*, doncs, es devien copiar a Sant Jeroni de la Murtra el 1489 o poc després. (La relació entre aquests dos textos inèdits mereixeria un estudi detallat que aquí no emprenem. No deu ser cap coincidència que apareguin de costat, ja que les *Revelacions* inclouen una passió i una vida de sant Francesc i, doncs, devien fer part de la mateixa tradició. El fet que el copista transcrivís les *Exclamacions* en l'espai que restava no autoritza, però, a suposar que les dues obres es trobessin al mateix antígraf.)

El nostre text, sense títol fins ara, consta d'un seguit de rúbriques (cadascuna amb una exclamació) que van resseguint la passió, des que Crist fou pres fins a la crucifixió. No es tracta, però, d'una narració convencional, deutora dels evangelis i les vides de Crist, sinó d'una peça que posa l'accent en la retòrica i l'emotivitat. En l'origen d'aquesta tradició hi ha l'*Arbor* d'Ubertí de Casale (1305).

El text d'Ubertí (Venècia, Andrea de Bonettis de Papia, 1485, llibre IV, cap. 22: «Iesus uita priuatus») oferia un seguit d'exclamacions sobre les parts del cos de Crist mort (*oculi*, *vox*, *pectus*, *manus*, *pedes*, *caro*) i, al final, una invectiva contra la *synagoga*. L'esquema, amb variants i un text diferent, es retroba al capítol 85 de les *Meditationes vitae Christi* (*caput*, *oculi*, *aures*, *facies*, *os*, *manus*, *pectus*, *pedes*), que citem a partir d'ara segons Peltier (1868: 615). Albert Hauf va observar la dependència indiscutible d'aquest esquema a la *Vita Christi* d'Eiximenis (llibre IX, cap. 125) i, amb poques variants textuals, a un text que es troba anònimament al manuscrit 451 de la Biblioteca de Catalunya (ff. 66v-67v), i va editar aquest text junt amb les variants de la *Vita Christi* (Hauf 1986: 120-122). En tots dos testimonis catalans, però, el lament sobre les parts del cos de Crist mort s'ha posat en boca de la Verge, de manera que esdevé un *planctus Mariae*.[3] Creiem possible que aquesta transformació en un plany de la Verge fos anterior al text d'Eiximenis i tingués ja un original llatí. En tot cas, aquest plany de Maria en català té l'estructura següent: cap i cara s'inspiren en les *Meditationes*; ulls, boca, pit, mans i peus depenen d'Ubertí; el «costat» és un element afegit; el lament

3. Aquesta forma del *planctus*, creada a partir d'Ubertí (i les *Meditationes*), no s'ha de confondre amb la que es troba en català als manuscrits 1275 (ff. 1r-13r) de la Biblioteca de Catalunya i Sant Cugat 83 (ff. 71v-89r) de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Caplletra 55 (Tardor 2013), ISSN 0214-8188, pp. 9-25

per «tot lo cors» torna a dependre d'Ubertí (*caro*) i també l'exclamació conclusiva «a la sinagoga». La seqüència demostra la proximitat immediata als models de contemplació franciscana esmentats.

Les *Exclamacions*, en canvi, tornen a utilitzar l'esquema, però adaptant-lo a la passió, reordenant-lo a aquest propòsit, i prescindint de l'embolcall que l'havia convertit en un plany de la Verge. Observem llavors dues qüestions. En primer lloc, que el text comú a la *Vita Christi* d'Eiximenis i al ms. 451 conté expressions procedents d'Ubertí que no es troben a les *Exclamacions*. Per exemple: «O sacratissime manus: que *tactu* uestro sanabatis infirmos» (Ubertí) esdevé, a la secció de les mans, «que *tocant* los malalts los sanàvets» (ms. 451) i a les *Exclamacions*, en canvi, «qui a tants malalts haveu donada sanitat e vida» (f. 96r[a]). O bé, a propòsit de la veu, Ubertí escriu «quis tibi dire *mortis* silentium imposuit», reproduït fidelment, a la boca, en «qui us ha posat [*corr*. imposat] silenci *de mort*» (ms. 451), mentre que les *Exclamacions* llegeixen «qui us ha així sullada e colpejada e imposat silenci» (f. 95v[a]). Notem, en segon lloc, que la coincidència textual entre el text de la *Vita Christi* d'Eiximenis (i el ms. 451) i les *Exclamacions* no s'explica sols per la font llatina originària, sinó que hi ha una dependència necessària en la tradició catalana, com ja mostra el cas següent, pres de la mateixa secció: «O organus diuinitatis: psalterium et cythara ueri David et ueri patrifamilias symphonia et chorus dulcissima uox boni Iesu» (Ubertí); «O preciosos *instruments*» (ms. 451); «O orgua e *instrument* del sant Sperit» (f. 95v[a]). Aquesta dependència es va produint al llarg del text (vegeu els ulls, una mica més avall), fins i tot quan no s'origina en l'obra d'Ubertí: per exemple, quan es tracta del «costat», inexistent a l'*Arbor*, el manuscrit 451 comença amb l'exclamació «O porta de paradís e finestra!», igual que les *Exclamacions* («O porta de paradís e finestra!», f. 98r[b]).[4]

D'aquests exemples es pot concloure que les *Exclamacions* van adaptar el plany de la Verge preexistent, tal com es troba en català a la *Vita Christi* d'Eiximenis i al manuscrit 451, per convertir-lo en l'esquema d'una passió vertebrada com un seguit d'exclamacions segons el patró retòric d'Ubertí. En fer-ho, l'anònim de les *Exclamacions* va amplificar el text que circulava, com es pot veure en l'exemple següent referit als ulls de Crist:

4. També demostra la precedència del text en forma de plany marià el fet que aquest incorpora el pit (en Ubertí, *pectus*) i aquesta part del cos no figura a les *Exclamacions*.

> O luminaris celestials, per los quals lo cel e la terra e tot lo segle és maravellosament il·luminat! He qui us ha així legament eclipsats e de escopines e de sanch deturpats e enlegits, que la vostra sobretranscendent vista hajau vuy perduda e turbada per sobres de innumerables dolors, turments e passions?
>
> (f. 95r[b])
>
> O luminaris celestials, per los quals és il·luminat tot lo segla! E qui us ha així aclipsats, que la vostra vista agats vuy perduda?
>
> (ms. 451)[5]

Les amplificacions solen ser posteriors, i aquest deu ser el cas. Podria semblar ocasionalment que és al contrari si ens fixem que les *Exclamacions* a vegades porten termes més literals de les fonts llatines, com ara en el cas ja anotat de «*Organus* divinitatis» i «O *orgua* e instrument», o en el següent. A la *caro* d'Ubertí, hi diu:

> O caro uirginea amantissimi iuuenis spiritu sancto artificiose concepta de castissimis uisceribus uirginis matris: quomodo *dilacerata* et diuulsa liuida et *sanguine* cruentata maternis aspectibus dolorosis iniiceris.

El plany català «a tot lo cors» (ms. 451) omet un aspecte del model:

> O carn virginall e ignoscentment formada per l'Esperit sant en lo ventre de la mara! O carn d'aquell sobres reverent, amabla e sagrat jove!

Les *Exclamacions,* en canvi, recullen literalment el text català a l'exclamació sobre el «sagrat cos» flagel·lat a la columna però afegint-hi l'aspecte omès (f. 95r):

> O carn virginal e innocent formada per lo Spirit Sant en lo ventre virginal de aquella sagrada Mara verge! O carn de aquell sobresreverend, amable e sagrat jove fill de Déu! […] He qui us ha així *lacerada* e squinsada? O bellesa de totes les creatures! He com sou fet per amor així oblidat de vós mateix en escampar tanta *sanch*, com una gota sola bastàs rembre tot lo món?

Aquests afegits tenen dues explicacions: o bé el text del plany català era més complet que el conservat a la *Vita Christi* d'Eiximenis i al manuscrit 451, o bé l'anònim redactor de les *Exclamacions* va combinar-lo amb el retorn a unes fonts ben conegudes.

Argumentada la dependència de les *Exclamacions* d'un text anterior en català, observem de nou l'estructura d'aquest: cap i cara (*Meditationes*); ulls, boca, pit, mans i peus (Ubertí); el «costat» és un afegit; l'epígraf «a tot lo cors» novament depèn d'Ubertí

5. Cf. el text d'Ubertí: «O quis digne stupere sufficiat illam tenebrosam eclypsim celestium luminum gratiosissimorum oculorum boni Iesus qui sic interiectu dire crucis obscurantur in morte?».

Caplletra 55 (Tardor 2013), ISSN 0214-8188, pp. 9-25

(*caro*) i també la invectiva contra la sinanoga. A les *Exclamacions* aquests elements (excepte el pit) es van aprofitant al llarg de la passió, de vegades desdoblant-los (el cos, per exemple, apareix flagel·lat a la columna i després al peu de la creu). El «costat» es converteix lògicament en l'exclamació sobre la «nafra». L'exclamació sobre les mans clavades recull el que diu Ubertí a través del text català i hi afegeix un motiu propi de les *Meditationes vitae Christi*.[6] L'atac a la sinagoga desapareix. A banda el component manllevat a la tradició de contemplacions sobre el cos de Crist, les *Exclamacions* deuen tenir altres fonts per als altres components de la passió (les exclamacions contra Ponç Pilat i els jueus, les exclamacions glossades sobre les set paraules), més enllà dels Evangelis. El resultat final és un opuscle de literatura espiritual valuós per la retòrica.

Presidit per l'exclamació i la pregunta retòrica, ja presents a les fonts llatines, el teixit expressiu del text creix sobretot per aposició i per replicació de frases i sintagmes, per l'acumulació d'adjectius, substantius, adverbis i infinitius de valor similar (alguns, molt repetits), cercant la càrrega emotiva. Hi trobarem el recurs a l'*hendiadys* provinent dels primers traductors, un doblet sinonímic amb un mot patrimonial i un de culte, com ara «mar e pèlech», «deturpar e sullar», «màcula e pecat» o «alterar e mudar», i també la glossa («O scelerats e hòmens sens vergonya»), però la pràctica del doblet és sistemàtica, pur ornat, a vegades vulgar («lassament e cansament, sercant o obrant», «gests e guards»), a vegades culte («informat e alegrat», on el primer terme vol dir 'inspirat'). La distribució d'aquesta ornamentació és molt variada, fins al quiasme («font de gran potència e fortelesa irrecomtable»); és freqüent l'avantposició de l'adjectiu («la mia pecadora bocha», «dolorós e amargós departiment») o l'adverbi («qui us ha així cruelment tractades»); i s'aprofiten al màxim les possibilitats d'aquest estil: «qui us ha així cruelment de espines coronat e així legement ab tanta irreverència contrectat, colpejat, tormentat e durament foredat ab tans cruels espines?». La sintaxi, allargassada però molt correcta, no és tanmateix complexa: es basa en la juxtaposició, la coordinació i l'ús del relatiu, el gerundi i el participi de present llatinitzant.

6. «O precioses e sobreexcel·lents mans, *qui lo cel* e la terra *haveu creats* e ornats de tantes creatures e tan belles e nobles! E qui us ha així cruelment tractades e clavades en aquest fust? O excel·lents instruments de la eternal medecina, qui a tants malalts haveu dada sanitat e vida! E qui us ha pogudes així nafrar e maltractar?… He qui us ha gosades així cruelment nafrar e clavar en la creu?» (f. 96r[a]); «O sacratissime manus, que tactu vestro sanabatis infirmos, et non dedignabamini pie leprosos contingere, quis vos dire crucis crudelissime clavis affixit?» (Ubertí); «Manus illae, *quae fundaverunt coelo*s, extansae sunt in cruce, clavisque verberatae durissimis, ut manus tuae extenderentur ad inopem, et dicere posses cum Psalmista: 'Anima mea in manibus meis semper'…» (*Meditationes*, ed. Peltier 1868: 615).

És natural que un text així, copiós, recorri sovint als cultismes. La majoria d'aquests es documenten ja en les obres de Francesc Eiximenis i Antoni Canals: e.g. «inefable», «inenarrable», «càrcer», «deturpar», «màcula», «(s)celerat», «contractar», «sobreexcel·lent», «copiós», «informat», «macerat», «incomparable», «desolat», «desiderable», «sacrari», «visceral» (hem consultat el *DCVB*, que a vegades no els enregistra o els documenta més tard, i Casanova 1988). Hi abunden els superlatius amb el prefix *sobre*. En alguna ocasió el cultisme semblaria propi de mitjan segle xv: «lacerar» es documenta per primer cop al *Tirant* (*DCVB*, *DeCat*), «irrecomptable» a la *Vita Christi* d'Isabel de Villena (*DCVB*), però aquest repertori no és exhaustiu. L'únic que sembla ja exclusiu d'un estadi tardà és el cultisme «per medi de» (habitual en castellà): no es troba en la prosa de Canals, Coromines només l'esmenta al segle xvi (*DeCat*, v, s.v. «mig», p. 666) i el *DCVB* l'autoritza amb citacions de *Lo passi en cobles* i el *Procés de les Olives*. En aquesta època, les amplificacions retòriques eren habituals (Ferrer 2010).

Tornem, per acabar, al manuscrit. El monestir de Sant Jeroni de la Murtra (o de la Vall de Betlem), fundat el 1416 per trasllat del monestir de Mont Olivet, format originalment amb monjos procedents de Sant Jeroni de Cotalba i del monestir de la Vall d'Hebron, era un centre espiritual molt actiu en el pas del segle xv al xvi, i en els anys següents. Conservem dos manuscrits copiats per fra Pere Benejam, hostaler del monestir (Biblioteca de Catalunya, 581 i 670; descrits a Duran 1998: 193, 217-218 i 221-223). Les unitats 1 i 2 del manuscrit 473 donen fe d'aquesta activitat, i el còdex complet també, ja que sembla que va ser confegit allí mateix, si pensem en la paginació medieval que el relliga. Com hem vist, les *Revelacions* foren començades a copiar per fra Genover, però les va haver d'acabar el frare hostaler, del nom del qual (raspat i illegible amb làmpada) només en resta una *f* inicial (f. 94r). El 1910 es va proposar que es tractava, precisament, de fra Benejam (Elizondo 1910: 241, n. 2). La *f* no ho fa fàcil, però d'aquesta vella informació, n'hem de retenir si més no la importància d'aquest escriptori, coetani de l'estudi i la impremta montserratins impulsats per l'abat Cisneros (Albareda 1956: 281-282),[7] en una època en què Sant Jeroni de la Murtra acollia el rei Ferran d'Aragó i Isabel de Castella, tal com va acollir després l'emperador Carles. Potser té interès comprovar que, per aquest canal, fluïen la tradició franciscana i l'*Escala* de Canals, una tradició d'espiritualitat medieval, cristològica i contemplativa, recollida

7. El primer llibre imprès a Montserrat, el 16 d'abril de 1499, va ser precisament les *Meditationes vitae Christi*.

Caplletra 55 (Tardor 2013), ISSN 0214-8188, pp. 9-25

en els temps que germinava la *devotio moderna* i poc després que es traduís el Kempis (Hauf 1990: 46-47), una època d'or per a la impressió de vides de Crist.

Lluís Cabré
Montserrat Ferrer
Universitat Autònoma de Barcelona

[Exclamacions sobre la Passió de Crist]

[94v^{a}] *Exclamació al Salvador e Senyor nostre stant ligat en lo càrcer*

O inefable, eternal Déu e hom! O altesa divinal e infinida saviesa! O inenarrable paciència[8] e abís de humilitat! O font de gran potència e fortelesa irrecomtable qui tot lo món sosté [e] governe, e per vós a tota creatura és dada fortalesa, e sens vós res no·s pot moure ni res fer! ¿E com se pot fer açò que io us veig axí cruelment ligat com hun hom despoderat qui no·s pot en res valer ni ajudar, e yo veig en vós Senyor tanta potència que us podeu ajudar e per amor de mi e dels meus pecats e de tots los elets no u voleu fer? O mar e pèlech de infinida misericòrdia! E qui poria recomptar la vostra tanta bondat? O splendor il·luminant tota creatura! He qui és stat aquell malvat cruel qui a vós ha tanchat en aquest càrcer tenebrós? O lum del cel e de la terra! He qui us ha gosat ligar e posar en aquest loch tan escur? O bellesa dels àngels! He qui us ha gosat axí deturpar e sullar la vostra preciosa cara? O glòria dels elets! He qui us ha axí desonrat e vituperat? O vida dels vivents! He qui us ha tractada la mort? O mesquí pecador! He què fóre yo qui no he vida sinó vós, [e] no he consolació sinó en [94v^{b}] vós? O Senyor, si a vós era plasent que yo morís ab vós! O Senyor, he si a vós no és plasent que muyre ab vós, almenys muyre per amor de vós! O Senyor, e si a vós no plau qui muyre per amor vostre, almenys feu-me tanta gràcia que yo pas molta passió per amor de vós!

8. ms. *saviesa* expuntuat abans de *paciencia*.

Caplletra 55 (Tardor 2013), ISSN 0214-8188, pp. 9-25

Aquí mateix, exclamació a les mans e peus del Senyor

O mans e peus sagrats del nostre Salvador, senyor e creador de tot lo món, qui peregrinant per aquest miserable món ab tant lassament e cansament, sercant o obrant nostra salut, tants miracles e tant maravelloses obres haveu fetes, e a tants morts haveu dada la vida e a tants cechs restituÿda la vista e a tants sorts lo hoyr e a tants contrets lo anar! E qui us ha ara així ligats en aquest loch tenebrós?

Exclamació als malvats jueus acusants e maltractans lo Senyor devant Pilat

O cruels inichs e sens pietat! E com sou tant encegats e endurehits en malícia? E com no conexeu aquest anyell sens màcula, qui és fill de Déu e creador vostre? He com no us incline a compassió los seus gests e guards de tanta benignitat e humilitat, qui jamés vos ha ofesos en res [95r^{a}] ans vos ha fets grans beneficis e maravelloses obres a sola virtut de Déu possibles? O scelerats e hòmens sens vergonya! E aquesta és la festa que diumenge li fahés e·l rebés ab tanta honor? O traÿdors malaventurats! E què direu a Déu lo Pare, que així li tracteu lo seu gloriós Fill?

Exclamació al sagrat cors del Salvador, ligat e flagel·lat en la columna

O carn virginal e innocent formada per lo Spirit Sant en lo ventre virginal de aquella sagrada Mara verge! O carn de aquell sobresreverend, amable e sagrat jove fill de Déu! O carn bella, resplendent e delicada, qui ab tanta honor e reverència sou stada tractada, manajada e servida per la gloriosa Mara vostra! He qui us ha així cruelment nafrada, colpejada e maltractada sens alguna temor e ab tan pocha reverència? O carn preciosa, vianda dels àngels e dels elets! He qui us ha així lacerada e squinsada? O bellesa de totes les creatures! He com sou fet per amor axioblidat de vós mateix en escampar tanta sanch, com una gota sola bastàs rembre tot lo món? O font de pietat! E vós qui haveu pietat de tots los pecadors hajau pietat de aquest vostre preciós cors, qui és just, sens màcula e pecat!

Caplletra 55 (Tardor 2013), ISSN 0214-8188, pp. 9-25

[95r^{b}] *Exclamació al sagrat cap del Salvador quant stech coronat de espines*

O cap sagrat, principi e regidor de tota natura, per lo qual és tot lo món regit e governat ab infinida saviesa! He qui us ha així cruelment de espines coronat e així legament ab tanta irreverència contrectat, colpejat, tormentat e durament foredat ab tans cruels espines? O spirits racionals e irracionals, ajudau-me ara a dolre e dolorosament plorar aquesta tan gran desonor e irreverència feta en aquest preciós e sobreexcel·lent cap del meu senyor e redemptor Jesús!

Altra als ulls

O luminaris celestials, per los quals lo cel e la terra e tot lo segle és maravellosament il·luminat! He qui us ha així legament eclipsats e de escopines e de sanch deturpats e enlegits, que la vostra sobretranscendent vista hajau vuy perduda e turbada per sobres de innumerables dolors, turments e passions? O, ja plagués a vós Senyor e redemptor meu, qui per mi passau tanta passió, que donàsseu als meus hulls pecadors font de copioses làgrimes, que tot lo temps de ma vida, nit e dia, ploràs aquesta tanta desonor feta als vostres preciosos hulls!

[95v^{a}] *Altra a la bocha*

O orgue e instrument del Sant Spirit, per lo qual tot lo món és informat e alegrat de celestials e transcendents doctrines! He qui us ha així sullada e colpejada, e imposat silenci? O, ja plagués a vós bon Jesús que la mia pecadora bocha contínuament e·n per tostemps puxe loar e beneyr a vós per les tantes injúries e desonors fetes a la vostra dolsa e preciosa bocha!

A la faç sagrada

O resplendent faç e ymage de Déu lo Pare, la qual los sants àngels desigen tostemps contemplar! Glòria e alegria dels elets! He qui us ha així gosada colpejar e bufetejar, e escupir e enlegir de tantes màcules?

Exclamació contra Pilat aprés que hac dada la sentència

O scelerat Pilat e sobre tots los hòmens malvat! E no has haguda vergonya ni temor de Déu en condemnar tan injustament son fill a mort? O cel e terra e totes coses creades! E per què ara no preneu venjansa de aquest cruel homeyer, qui sens causa ha sentenciat lo Fill de Déu a mort cruel? O pecat sobre tots los pecats gran, soberch e cruel, que lo scelerat [95v^{b}] ha sentenciat lo Innocent, lo gran pecador l'Om just, lo malvat ha dada sentència contra lo Sant dels sants! O àngels! O spirits angelicals! E per què vosaltres sosteniu tanta ofensa ésser feta a vostre Déu e senyor e de continent no la venjau?

Exclamació al sagrat cors del Salvador despullat al peu de la creu

O cors sagrat, sacrari de Déu lo Pare, en lo qual són tots los tresors divinals! He com sou axí macerat e flagel·lat? O valor incomparable! E com sou axí vituperat e menyspreat? O bellesa dels àngels! E com sou axí enlegit e deturpat? O carn sagrada dins lo ventre virginal pastada e creada, e per aquella venerable Mara tan dolsament faxada e nodrida! E com sou ara maculada e colpejada e tota lacerada? O sanch preciosa e de infinida valor, per lo Spirit Sant en lo ventre virginal preelegida a infinit preu! E com sou ara copiosament vessada e escampada? O potència infinida de Déu lo Pare! He com se pot fer açò que lo teu unigènit Fill, qui ab tu ensemps és omnipotent, és fet vuy[9] axí sens negun poder ni força, que no·s pot en res defensar de tants cruels mals [96r^{a}] qui a la sua sanctíssima persona són fets? O saviesa infinida! E com és açò dolorosa cosa que lo teu amat eternal Fill, qui ab tu ensemps és de infinida saviesa, devant tanta multitud és fet vuy com a foll e sens negun saber? O clemència paternal! O pietat sens terme qui a tota creatura fas pietat! E com és açò que vuy no hages pietat del teu unigènit e tant amat Fill, e li hages sostreta la tua ajuda e axí desemparat? O chors angelicals! O spirits celestials! E hon sou vosaltres, qui a totes creatures feu servey e ajudau? E per què no ajudau al vostre creador, pus Ell per amor no·s vol ajudar? E per què no·l defensau de aquests tan cruels turments que passe? O cel e terra e totes les creatures qui en vós són! E per què no us sentiu de tantes injúries fetes al creador Déu e senyor vostre?

9. ms. *fuy*.

Caplletra 55 (Tardor 2013), ISSN 0214-8188, pp. 9-25

Exclamació a les mans del Senyor clavades en la creu

O precioses e sobreexcel·lents mans, qui lo cel e la terra haveu creats e ornats de tantes creatures e tan belles e nobles! E qui us ha així cruelment tractades e clavades en aquest fust? O excel·lents instruments de la eternal medecina, qui a tants malalts haveu dada sa[96r^{b}]nitat e vida! E qui us ha pogudes així nafrar e maltractar? O divinals instruments de la eternal potència, per medi dels quals tantes maravelles e miracles són fets e obrats! He qui us ha gosades així cruelment nafrar e clavar en la creu? O excel·lents mans, ajuda e confort dels tribulats e afligits! He quants mesquins haveu confortats e consolats, e ara desolades stau e desemparades de tota ajuda, durament clavades en lo fust de la creu!

Exclamació als peus en la creu clavats

O sanctificats peus, tresor de infinida valor! O sagrats peus de infinida misericòrdia! O amables e desiderables peus de infinida dolçor e suavitat e infinida amor! O pietat irrecomtable! E com stau així ara cruelment en aquest fust clavats e rejants de sanch copiosa? O confort dels tribulats, speransa dels pecadors! He qui us ha així macerats e maltractats? O habundoses fonts d'on ixen rius de infinida suavitat e amor! O Magdalena! E hon est tu ara? Ajude'm a fer plant dolo[96v^{a}]rós! Veges e mire ara los delicats peus e preciosos del teu amat Jesús, en los quals tu has trobat confort a la tua dolor, remissió als teus pecats, alegria e consolació a la tua ànima! Vet-los ara cruelment nafrats e clavats ab gros clau en lo fust de la creu! O ciutats, viles e castells de Judea, qui sou stats visitats e calsigats per aquests peus sagrats[10] e divinals del Fill de Déu, ab tant lassament de fret e calor e spines, sens negun repòs, sanant vostres malalts e predicant e il·luminant-vos de celestials doctrines, e ara per bon guardó stan durament clavats en aquest fust de la creu! O terra de Israel! Crida grans crits e dóne gemechs de gran dolor per tant orrible sacrilegi que has comès sentenciant e liurant a mort lo teu Salvador!

10. ms. *sagrats peus* corregit en *peus sagrats*.

Caplletra 55 (Tardor 2013), ISSN 0214-8188, pp. 9-25

Exclamació al preciós cap stant en la creu, no havent loch on se pugue reclinar

O vexel de infinida saviesa! He qui us ha gosat axí vituperar e desonrar? O sacrari divinal on stà tot lo tresor de la divinal saviesa! E qui us ha pogut axí dolorar e maltractar? O mirall clar e resplendent de la eternal [96v^{b}] bellesa! E qui us ha pogut axí deturpar e enlegir? O abís e pèlech sens fons de infinida pietat e clemència, bon Jesús, qui a tota creatura donau loch on pugue habitar e reposar, e lo vostre preciós cap tot dolorat, turmentat e maltractat no ha loch on se pugue reclinar!

Exclamacions e declaracions sobre les set paraules que dix lo Senyor en la creu

La primera fonch suplicant a Déu lo Pare, dient: «Pare, perdona'ls, que no saben què·s fan». O peraula de gran amor! O paraula procehint de la font de infinida misericòrdia qui tant dolsament suplique a Déu lo Pare per aquells qui li tractaven e daven la mort tan cruel, e per aquells érem entesos tots nosaltres! O visceral amor del nostre amat Redemptor, qui per amor nostre no dupte pendre tant orrible mort per donar a nosaltres vida, e per zel de la sua paternal amor més estima la nostra salut que la sua fort e irrecomtable pena!

La segona paraula fonch de la font de gran misericòrdia, quant dix al ladre: «Vuy seràs ab mi en paradís». O paraula de infinida valor procehint de aquell [97r^{a}] anyel inmaculat, Jesús, fill de Déu, qui tantost féu al ladre tanta misericòrdia! O senyor Déu, redemptor e creador meu! Al ladre qui may ha fet res per vós haveu perlat tant dolsament e li haveu promès paradís. Plàcie-us, Senyor, que parleu vós solament a mi, e callen totes fantasies e totes coses qui són fora vós o contra vós, car en vós sol és tota ma confiansa e esperansa. Oja, Senyor, la mia ànima en la hora espaventable de la mort aquesta dolça peraula, ço és, «vuy seràs ab mi en paradís». Amén.

La terça paraula fonch de dolorós comiat, quant dix a la sua Mara verge, qui ab reverencial maternal e visceral amor lo amave més que totes creatures: «Ffembre, vet ací ton fill», e despuys dix al dexeble: «Vet ací ta mara». O paraula de dolorós e amargós departiment! O estrany cambi de gran anyorament! He com és gran dolor aquesta e gran trencament de cor a la verge Mara, de tant e tal fill, cambiar-lo per lo nebot, lo mestre per lo dexeble, lo senyor per lo servidor! O desagual cambi, valor infinida per cosa temporal, lo Fill de Déu cambiar per un home mortal! O Mara verge gloriosa! E porà-hi [97r^{b}] tenir lo vostre cor en consentir en aquest cambi? Certes hoc, car vós

Caplletra 55 (Tardor 2013), ISSN 0214-8188, pp. 9-25

sabeu la voluntat de vostre amat fill. O bon Jesús! E com par aquesta paraula dolorosa e stranya, e que no proceescha de la font de la vostra infinida amor que vós digau a la vostra reverend e amada mara «fembra»! Emperò, Senyor, si bé és considerada, aquesta és paraula de infinida amor e dolsor. Suplich-vos, donchs, Pare e Senyor meu, que la digau ara a mi dient: «Servent pecador, vet ací lo Fill de la verge per tu penjat en la creu». E aprés digau a la mia pecadora ànima: «Vet aquí ta mara», comenant-la a vostra Mara verge. E yo pendré-la ara e d'ací avant per mara e senyora mia, e dir-li he: «O gloriosa Mara verge, vós qui corporalment y spiritual haveu sentida aquesta tanta dolorosa passió del vostre amat fill, la qual yo indigne ab tan pocha compassió e devoció recort! Plàcie-us que amolliau e escalfeu lo meu fret e indureÿt cor, e doneu als meus ulls font de piedoses làgrimes, perquè pugue plorar e haver dolor e compassió de la dolorosa cruel mort e passió del meu Senyor e redemptor, fill vostre». Amén.

La quarta paraula fonch quant dix: «Set he». O paraula de gran admiració, que aquell qui és font [97v[a]] de aygua viva axí fort sedejàs, e que en tanta necessitat li fos tancada e sostreta, volent ésser abeurat de aquell amargós abeuratge de fel e de vinagre! O, Senyor, bé conech que aquesta vostra set és la salut dels elets! Plàcie-us, donchs, Senyor, que aquesta set que vós haveu aplech fins a la mia amargosa ànima, e feu-la sedejar per[11] la vostra santa voluntat, e refrescau-la de les làgremes de la vostra amargosa mort e passió. Amén.

La v[a] paraula fonch quant dix: «Heli heli lama zabatani», que vol dir: «Déu meu, Déu meu, per què m'has desemparat?» O paraula de la eternal veritat qui és poder infinit, qui és fill natural de Déu lo Pare e hun poder e hun voler ab Ell! E com se pot fer açò que vós mateix vos sou desemparat? Cert, açò ha fet la gran amor que haveu als elets. Haveu desemparat vós mateix per abrassar les ànimes. Soplich-vos, donchs, Senyor, que us plàcia abrassar la mia pecadora ànima e no la vullau may desemparar ni seperar de vós. Amén.

La sisena paraula fonch quant dix: «Pare, en les tues mans coman lo meu spirit». O parau[97v[b]]la de filial humilitat! Com vós siau una cosa e perfet ésser ab lo vostre pare, comenau per gran humilitat en les sues mans lo vostre spirit. O Senyor! Açò fèyau vós per dar als elets gran e ferma speransa que vós haveu pregat al vostre celestial pare per ells e recomenat lo lur spirit. Plàcie-us, donchs, haver per recomenat lo meu spirit ara e per tostemps. Amén.

11. *ms*. fer.

Caplletra 55 (Tardor 2013), ISSN 0214-8188, pp. 9-25

La setena e derrera fonch quant dix: «Acabat és», ço és, «complit és tot lo que de mi és stat scrit e profetat, e complit és lo misteri de la redempció de natura humana». En la qual paraula són entesos grans misteris e secrets divinals de gran amor. Aprés començà aquella faç sagrada alterar e mudar, los ulls entelar, lo preciós cap no trobave loch on se reposàs, adés era d'una part adés d'altra per sobres de dolor, e feya gests de tanta pietat que no és cor qui ho vehés que no trenchàs. E acostant-se a hora de nona, lo Salvador reté aquella sanctíssima ànima en mans del seu pare. Açò fonch misteri sobre tots los altres misteris, sobre tot mortal enteniment. Lo sol e la luna se escuriren, la terra tremolà, les pedres se trencaren, lo vel del temple se partí per lo mig, mos[98r^{a}] trant haver dolor e compassió de la mort de son Déu e creador. E l'ome desconexent per qui mor no se'n dol ni envides hi pense!

Exclamació feta aprés la spiració del Salvador en la creu

O potència de l'eternal Pare! E com s'és fet açò que vós hajau axí lexat sentenciar e liurar a mort tan cruel aquest unigènit Fill vostre tant per vós amat? O Spirit Sant qui sou amor infinida! E per què haveu permès separar aquesta tan noble e excel·lent unió de la sanctíssima ànima del nostre amat Senyor e redemptor de aquest cors preciós, la qual havíau unida ab excés de la vostra infinida saviesa e amor en lo pus alt grau de perfeta unió que fer-se pusque, e ara per tant dolorosa mort és separada? O bon Jésus! E com vos sou axí vós mateix desemparat, qui sou Déu omnipotent y en res no us sou volgut defensar ne ajudar, ans vos sou per mi pecador liurat a cruel e ignominiosa mort? O mort cruel! O mort temerària! Com te est gosada acostar a aquest qui és pura vida? Sàpies que aquest qui és vida destruyrà a tu e aquest te tolrà tot ton poder e tota ta força. O mort desconexent! Per què te est gosada acostar a aquest [98r^{b}] tan sant, tan just, tan innocent, qui no ho merexia? Vina a mi, car yo ho meresch! Yo só lo pecador, yo só lo culpable, yo só digne de cruel mort, a mi deu ésser donada per los meus innumerables pecats. Yo só lo desconexent e ingrat al meu Salvador, qui, per satisfer a les ofenses que yo, abominable creatura, he comeses contra mon Déu e senyor, per la sua sobirana bondat e clemència ha volgudes soferir aquesta cruel mort e passió. E yo no me'n dolch, e yo no la plor ne me'n recort, ne la contemple tant com deuria ni axí com deuria. Per aquesta tan gran desconexença, dech ésser a cruel mort sentenciat, si la misericòrdia del Senyor no m'ajuda he·m defèn per lo preu e mèrit de aquesta santa mort e sanch preciosa per mi pecador escampada.

Caplletra 55 (Tardor 2013), ISSN 0214-8188, pp. 9-25

Exclamació a la sagrada nafra del costat

O porta de paradís e finestra per la qual se miren e·s contemplen los abís e profunditats dels divinals tresors! E com est stada feta en tal loch que per tu se puxe entrar fins al preciós cor del Salvador e mirar los interiors secrets e vísceres sagrades de aquella fornal ardent de amor infinida? Per tu, sagrada nafra, se és acabada de [98v^{a}] escampar tota la preciosa sanch de l'anyel sens màcula, Jesús, redemptor nostre, la qual és preu de infinida valor e tresor inextimable. O amor sens mesura! O maravellosa demostració envers nós de la divinal benignitat e clemència! O bon Jesús! E com haveu tant amada natura humana que axí hajau volgut per aquella ésser vituperosament tractat, sentenciat e a ignominiosa mort liurat, e derrerament ab cruel lansa lo vostre preciós costat ésser ubert e lo vostre sagrat cor travessat e migpartit? O redempció gloriosa! O redempció preciosa! O redempció copiosa, per la qual se ha pagat preu de infinida valor! O natura humana! E com est desconexent al teu Redemptor e tan poch te recordes de la tua redempció? Per què no penses en lo preu que costes? O hòmens e dones pecadors per los quals tal senyor com és aquest, Jesús, fill de Déu eternal, passe tal passió e mort! Doleu-vos e plorau fort amb mi e sentiu-vos de aquesta cruel mort feta e soferta per los vostres pecats e meus! Obriu los ulls somnolents e obsegats per les vanitats del món! Mirau les creatures irracionals, qui jamés han pecat ni passat lo manament de Déu, ni han rebut [98v^{b}] ni speren a rebre tan grans benificis de Déu com los hòmens, e mostren tals senyals de dolor, e·s senten de la mort de son Creador. E sols l'ome, miserable ingrat, no y pense! O sol e luna, terra e mar, plantes e pedres, e totes creatures! Levau-vos contra mi e condempnau a mi a cruel mort, qui só creatura tant desconexent a mon Déu senyor e redemptor, al qual glòria, honor, laor e acció de gràcies pertany e deu ésser donada per los segles dels segles. Amén.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Albareda, Anselmo M. (1956) «Intorno alla scuola di orazione metodica stabilita a Monserrato dall'abate Garsias Jiménez de Cisneros», *Archivum historicum Societatis Iesu*, 25, pp. 254-316.

Ambrosio de Saldes (1910) «La orden franciscana y la casa real de Aragón», *Revista de estudios franciscanos*, 4, pp. 157-173.

Beauchamp, A. (2005) «De l'action à l'écriture: le *De regimine principum* de l'infant Pierre d'Aragon (V. 1357-1358)», *Anuario de estudios medievales*, 35/1, pp. 233-270.

Casanova, E. (1988) *El lèxic d'Antoni Canals*, València/Barcelona, Institut de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Duran, E., dir. (1998) *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 4 vol.

Elizondo, J. M. de (1910) «La *Leyenda* de san Francisco según la versión catalana del *Flos sanctorum*», *Revista de Estudios Franciscanos*, 4, pp. 235-260.

Ferrer, M. (2010) «Notes on the Catalan Translations of Devotional Literature with Special Reference to the *Epistle of Lentulus to the Senat of Rome*», dins B. Taylor i A. Coroleu (eds.), *Humanism and Christian Letters in Early Modern Iberia (1480-1630)*, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars, pp. 47-60.

Hauf, A., ed. (1982) *Contemplació de la passió de Nostre Senyor Jesucrist*, Barcelona, Edicions del Mall («Biblioteca Escriny. Col·lecció de de textos medievals breus», 6).

— , ed.(1986) Joan Eximeno, *Contemplació de la Santa Quarantena*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

— (1990) *D'Eximenis a sor Isabel de Villena. Aportació a l'estudi de la nostra cultura medieval*, Barcelona, Institut de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

— (1997) «La *Scala de Contemplació*, de fra Antoni Canals, i el *De XV gradibus contemplationis* o *Viridiarium Ecclesiae*», *Anuari de l'Agrupació Borrianenca de Cultura*, 8, pp. 97-120.

Peltier, A. C., ed. (1868) *S. Bonaventurae Opera omnia*, XII, París, Ludovicus Vives, 15 vol.

Rebull, N. (1978) «Una traducció antiga del *Lignum vitae* de sant Bonaventura», *Estudios franciscanos*, 79, pp. 63-81.

Roig Gironella, J., ed. (1975) Antoni Canals, *La Scala de contemplació*, Barcelona, Balmesiana.

Serra, V. (2009) *Aportació dels framenors caputxins a la cultura catalana: des de la fundació a la guerra civil (1578-1936)*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya.

Vives, J. (1965) «Una singular traducción catalana del *Memorial* de Angela de Foligno», *Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens*, 22, pp. 188-201.